

Het milieu in 2022: einde van een tijdperk?

In 2022 vieren we de vijftigste verjaardag van de 'Earth Summit' in juni 1972 in Stockholm en daarmee van het begin van de VN-milieudiplomatatie. En natuurlijk kijkt iedereen in zo'n jaar terug én vooruit. Mijn voorspelling is dat de laatste dagen van het milieu na vijftig jaar zijn geteld. Niet ons fysieke milieu – dat zou gek zijn – maar het concept van 'milieu'.

Ons milieubeleid komt voort uit de 'milieuhygiëne'. In het woord klinkt de oorsprong van milieubeleid in het volksgezondheidsbeleid door. Het eerste ministerie heette 'VoMil': 'milieu' liftte nog mee met volksgezondheid. In het RIVM, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, leeft die koppeling tot vandaag de dag nog voort. Verontreiniging stond centraal. Beleidsambtenaren gingen systematisch te werk en compartimenteerden het milieu: ze keken naar verontreiniging van lucht, water en bodem en daarnaast naar de geluidsbelasting van mens en dier. En steeds waren daar de wetenschappers om het beleid te ondersteunen; talloze monsters werden genomen, proeven gedaan. Blijmoedig en betrokken, zo was de eerste generatie van 'milieudeskundigen' te typeren. 'Het was net *The Way We Were*', herinnerde een van hen zich, verwijzend naar de film uit 1973 waarin een idealistische jonge Barbra Streisand het opnam tegen de vervuilende industrie. In die betrokken begintijd werden de modellen uit het waterlooppkundig laboratorium in Delft 'omgekat' tot milieumodellen. Langzaam verschoof het werk van meten naar modelleren en werd het mogelijk om de ecologische staat van het milieu te voorspellen, zelfs met maar een beperkt aantal meetpunten.

Het grote milieu

Toen het tegengaan van de lokale verontreiniging in de jaren tachtig zo'n beetje in

wetgeving was opgenomen ontdekten de wetenschappers het 'grote milieu': de verdwijnende ozonlaag, de klimaatverandering, het verlies aan biodiversiteit. En weer was het RIVM de heraut van de nieuwe tijd. In het rapport *Zorgen voor Morgen* werd de nieuwe opgave geschetst. In een soepel ééntweetje met beleidsambtenaren werd de 'milieubeleidsplanning' geboren. Nu was niet alleen de 'staat van het milieu' gevangen in een model; ook de oplossing was nu een kwestie van het aflopen van meetpunten op weg naar de duurzame toekomst. Gegrepen door het eigen succes gingen Nederlandse beleidsambtenaren de wereld over om de vaderlandse milieubeleidsplanning uit te leggen, hun koffer vol met milieubeleidsnota's, speciaal voor dit doel vertaald. Ook Brussel bleek een dankbare bestemming: diverse Europese richtlijnen werden naar Nederlands model ingevoerd.

Maar ondertussen ging het niet per se goed met het milieu. Er werden wel afspraken gemaakt, maar op grote indicatoren als CO₂, NO_x en waterkwaliteit gaven de grafiekjes nog steeds een akelig beeld. De energiebesparing kwam maar niet op gang. Tegen de moeizame introductie van de spaarlamp stond de komst van de stroomvretende halogeen hoogstraler van Ikea. Tegenover de zuiniger benzinemotoren stonden de zwaardere carrosserieën, tegenover de milieuge-

certificeerde douchekoppen de plots door iedereen gewenste 'regendouche'. Was milieubeleid vechten tegen de bierkaai?

Nog niet op koers

Limits to growth werd nog eens nagerekend: helaas, we lagen nog steeds op koers met de voorspelde berekening van een komende milieucatastrofe. Was het de wereld die niet wilde? Was het de politiek die niet durfde? Of was het wellicht ook de taal die werd gebruikt, de beleidsmatige in steek, de smalle corridor waarin oplossingen moesten worden gezocht? Er werd naar de natuurwetenschap gekeken voor de definitie van het probleem. Men was sterk cognitief ingesteld en had een sterke sturingspretentie. De overheid zou het probleem kunnen aanpakken als de voorgestelde maatregelen zouden worden geaccepteerd; milieubeleidsplanning, immers.

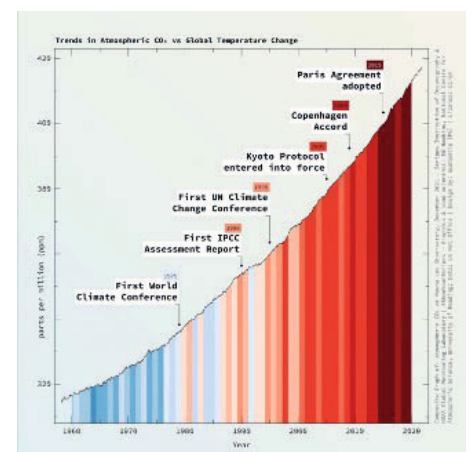

Foto: Michiel Wijnberg

Maarten Hajer is sinds 2015 faculteitshoogleraar Urban Futures aan de faculteit Geowetenschappen van de Universiteit Utrecht en wetenschappelijk directeur van het universiteitsbrede strategisch thema 'Pathways to Sustainability'. In 2015 richtte hij de Urban Futures Studio op. Doel: de werking van beelden over de toekomst beter doorgronden om zo een duurzame wereld mede mogelijk te maken.

De pijnlijke waarheid is natuurlijk dat het milieubeleid het aflagde. Niet omdat er niet hard werd gewerkt. Er zijn ook zeker resultaten geboekt - denk aan de zure regen die verdween, de verbetering van de luchtkwaliteit. Maar ondanks het positieve resultaat op sommige indicatoren holt de samenleving haar natuurlijke basis steeds verder uit. De *Earth Overshoot Day* is voor 2022 voor Nederland al op 12 april aanstaande voorspeld; de overige zeven maanden hollen we de draagkracht van de planeet collectief uit. Hoe komt dit? En wat is het alternatief? Als 'het milieu' niet de toekomst heeft, wat dan wel?

Leren van Frans Lanting

Een paar jaar geleden hoorde ik een lezing van Frans Lanting, de gevierde fotograaf van o.a. *National Geographic*. Wat ik destijds niet

Bodemsanering van een bedrijfsterrein in Driebergen. Voorheen stond hier een garage.

wist was dat Lanting van oorsprong gepromoveerd milieukundige was. Tussen de prachtige beelden beschreef hij hoe hij milieukunde was gaan studeren vanuit zijn diepe frustratie en verontwaardiging toen het natuurgebied De Beer plaats moest maken voor nieuwe bekkens en kades voor de Rotterdamse haven. Als milieukundige hoopte hij het gedane onrecht te kunnen helpen herstellen, of in elk geval de natuur weerbaarder te maken. Maar na verloop van tijd ontdekte Lanting dat zijn 'impact' als milieukundige maar beperkt was. Steeds werd er politiek gekozen voor 'ontwikkeling', in weerwil van de feiten en voorspellingen die milieukundigen aandroegen. Als natuurfotograaf kon hij meer betekenen; de beelden raakten de mensen op een manier die statistiek niet vermocht.

Lantings 'Werdegang' houdt me nog steeds bezig. In 2018 was ik curator van de tentoonstelling *Places of Hope* in de Kanselarij in Leeuwarden, samen met Michiel van Iersel en ons team van de Urban Futures Studio. In de centrale tentoonstellingshal gaven wij de bezoekers een brillette met drie glaasjes: rood, groen en blauw. Door via de drie kleuren te kijken zagen de bezoekers drie mogelijke toekomst. Het was de blauwe kleur die mensen bekoorde. Dat was niet de wereld van de ecologische modernisering, met windmolens, bakfietsen, en een industrie op waterstof. Nee, de blauwe wereld bracht de soortenrijkdom tot leven. Bezoekers zagen plotse-ling weer dat onder de werkelijkheid van beton en staal een wereld van de natuur verborgen ging. In deze zaal, ontwikkeld samen met de Zwitserse kunstenaar

'Een natuurfoto-
graaf bereikt meer
dan een milieukun-
dige, ontdekte
Frans Lanting'

Door via de drie gekleurde lenzen te kijken zagen de bezoekers van Places of Hope drie mogelijke toekomsten

Nicholas Chaud, zag ik mensen zoeken naar evenwicht, huilen, lachen, blij worden.

De eerste les is dus dat we door milieu te scheiden van natuur de emotie hebben weggesneden. En ons wellicht ook beroofd van een benadering waarin mensen een gemeenschappelijke toekomstrichting herkennen. Die band zouden we moeten herstellen.

Macht doet ertoe

In de jaren tachtig en negentig heerste het idee dat een 'ecologische modernisering' van de samenleving ons op de weg naar een duurzame toekomst zou kunnen brengen. Het was een politiek prettig idee; innovatie en milieuvverbetering zouden hand in hand kunnen gaan. Het 'ecologisch moderne verhaal' was dat van voorlopers zoals 3M, het chemische bedrijf bekend van de gele 'post-its', die lieten zien dat het kon: *'pollution prevention pays'*. Maar het verhaal veronderstelde een verantwoordelijkheidsgevoel en een terughoudendheid die niet reëel waren. Nu weten we dat hetzelfde 3M jarenlang chemicaliën zoals PFAS loosde op de Westerschelde. En hoewel milieukundige Lucas Reijnders al in de jaren tachtig van de vorige eeuw waarschuwde

voor de gevolgen van de introductie van steeds nieuwe chemicaliën zonder zicht op hun (pas na verloop van tijd optredende) effecten, hebben we die synthetische modernisering nooit beheersbaar weten te maken. Maar hebben we dat wel echt gewild? Misschien moeten we toch nog maar eens *The Way We Were* kijken. Het idee dat bedrijven als vanzelf meebewegen is een kostbare illusie.

De tweede les is dat we handhaving en inspectie serieus moeten nemen. De kwestie rond de hoogovens van Tata Steel in IJmuiden geeft wel aan dat de tijd er rijp voor is.

Milieubeleid moet rechtvaardig zijn

Het comfortabele idee van een ecologische modernisering-zonder-pijn was niet berekend op de enorme effecten van mondialisering aan de ene kant en individualisering en consumentisme aan de andere kant. De opkomst van landen als China en India zorgt voor zo'n vergroting van de vraag dat alle efficiencywinst direct wordt 'opge-

geten' door nieuwe vraag. In het geval van ontwikkelingslanden is er nog het positieve nieuws dat hier honderden miljoenen (!) mensen mee uit de armoede zijn geholpen. In het geval van het consumentisme in de ontwikkelde wereld, van de VS tot en met Australië, is daar maar beperkt sprake van. Ja, Den Uyl, premier van 1973 tot 1977, kreeg zijn zin: bijna elke 'arbeider' heeft nu zijn of haar auto. Meer nog: ook de vliegvakantie, de hogedrukspuit en de SUV raken ingeburgerd. Het netto-effect is dat we bijna nergens bewijs hebben van een 'absolute ontkoppeling' tussen materiaalgebruik en milieudruk aan de ene kant, en economische groei aan de andere kant. Aan het rijtje halogeen hoogstraler, regendouche en SUV kunnen we inmiddels de enorme energiekosten van ons datagebruik toevoegen. De omslag zal dus veel dieper moeten aangrijpen.

De derde les is dat niet de beperking van effecten, maar de bijdrage aan een rechtvaardige verdeling en het herstel van natuurlijke en maatschappelijke evenwichten centraal moeten komen te staan. De One Health beweging (met o.a. viroloog Marion Koopmans) is hier al vanuit de wetenschap mee bezig: het welzijn van de natuur, de dieren en de mensen wordt dan met elkaar in verbinding gebracht. Het is de juiste weg.

Wellicht moeten we onze inspiratie dit keer in Zuid-Amerika zoeken. Onder het motto 'buen vivir' (goed leven) werd in Equador de grondwet herschreven. En ook in Chili herschrijft men de

grondwet op ecologische leest. Dat gaat veel verder dan de verbreding van het welvaartsbegrip. Het gaat om het erkennen van de waarde van diversiteit, en het brengt de uitbuiting van natuur en maatschappelijke groepen met elkaar in verband. Zo geven we een centrale rol aan rechtvaardigheid. Dat veronderstelt een discussie over 'de vraagkant': waar hebben we al die energie en

grondstoffen voor nodig? Wie heeft die meer nodig, wie minder? Worden we überhaupt gelukkig van meer consumptie?

De ecologie heeft de toekomst

Tot slot leunt de milieureld al vijftig jaar op negatieve toekomstbeelden: 'als we niet handelen dan ...' Maar waarom is er zo weinig geïnvesteerd in wervende verhalen en beelden van hoe ecologische toekomst eruit zou kunnen zien?

Vanuit de psychologie weten we dat positieve toekomstbeelden mensen motiveren: 'Als het zo kan dan wil ik het ook wel'. Er zijn

tal van visies op het goede leven denkbaar die wel passen binnen een rechtvaardige 'milieugebruiksruimte'. Natuurlijk gaat dit allerm minst vanzelf. Gevestigde

belangen zullen zich bedreigd voelen, burgers en bedrijven kunnen zich zo'n betere toekomst helemaal niet voorstellen.

Misschien moeten we die beelden en verhalen maar eens verder uitwerken.

Landbouw met herstel van biodiversiteit. Het ontwikkelen van natuurlijke steden met veel groen waar het gezond leven is, met veel menselijke activiteit en weinig

(auto)verkeer en nog minder autobezit. Een nieuwe bouwcultuur gebaseerd op bouwen met natuurlijke materialen en met nieuwe huizen en gebouwen die verplaatsbaar zijn, zodat we kunnen bouwen op plaatsen die we straks nodig hebben voor waterberging. We zetten ons innovatiegeld in op een groene chemie, niet op stoplappen op fossiele bedrijvigheid. Laten we de recreatie-infrastructuur op het nieuwe platteland verdubbelen om én de beleving van natuurlijke kwaliteit door burgers te vergroten én de 'businesscase' voor de nieuwe agrarische ondernemer rond te krijgen. Zo kan de 21ste eeuw een eeuw worden van ecologisch en sociaal herstel. De rek is eruit. Kleine aanpassingen tellen niet meer op. Tijd voor andere begrippen, nieuwe beelden!

'Door milieu te scheiden van natuur hebben we de emotie weggesneden'

Ecologisch toekomstbeeld: de Elandsgracht met groen in plaats van auto's.